

ARVLA HERCVLI DICATA (*CIL* III, 14496, 1)

DE

I. I. RUSSU

Între inscripțiile latinești ale Daciei [?] romane (eventual din teritoriul Olteniei; dacă nu din Dobrogea, sau chiar din Bulgaria), provenite din colecția lui Cesar Bolliac (București), un mic altar votiv a fost publicat la 1879 de către Gr. G. Tocilescu, în *AEM*, III, p. 43, nr. 11, cu facsimil și lectura

C. VALIIRIVS
MII LAGIIR
MII LII SCHO
XIIII IV RB M
GII MII LLI H II
RCVLI

C. Valerius
Mel(e)ager
miles c(o)ho(rtis)
XIIII Urb(anae) (centuria) M.
Gemelli H e
rculi

și observația „începutul rîndului VI este lăsat gol (nescris) din cauza suprafeței inegale a pietrei”¹. Textul a fost preluat de A. Domaszewski (între piesele „Daciae incertae”), în *CIL*, III, 14496, 1, ca „originis incertae, București apud C. Bolliac; a Frankfurtero benigne admonitus, ne desidereretur hic inserui”, cu aceeași lectură ca în *AEM*; dar în indicele *CIL*, III, figurează numai numele lui *Valerius Meleager* (*CIL*, III, p. 2 629), *Gemellus* (p. 2 632), ca și *coh. XIIII urb.* (p. 2 652); *Hercules* este omis din locul lui între zeități (p. 2 664). Acest text epigrafic „originis incertae” (deci de valoare topografic-teritorială foarte redusă, dacă nu chiar nulă), important pentru cohortele urbane, apare utilizat cu unele greșeli în aparență „mărunte”, dar în fond destul de grave în antroponimia Daciei și în monografia asupra cohortelor urbane. Astfel, în repertoriul de antroponime (publicat prin a. 1941/2) este citit bine numele dedicantului *C. Valerius Meleager*, între „nomina Graeca”², dar la „nomina

¹ „Der Anfang von Z. 6 ist wegen der Unebenheit des Steines leer geblieben. National Museum von Bukarest”, *AEM*, III, p. 43.

² A. Kerényi, *A Daciai személynevek* (Die Personennamen von Dacien), Budapesta, 1941 (1942), p. 173, nr. 2 012 (nomina graeca) „C. Valerius Mel(e)ager miles cho. XIIII urb. M. Gemelli Herculi”.

Romana" apare o creație antroponimică „M. Gemellius Herculus”³: din centurionul roman *Marcus Gemell(i)us* (cu domiciliul stabil în capitala împărăției, la Roma, nu în Dacia sau în Moesia), mai înzestrându-l cu „cognomen” *Herculus*, numismatul budapestan A. Kerényi confecționa un cetățean provincial din zona dunăreană; încît, în asemenea nouă conjunctură cu lectura „ajustată” textul are două antroponime al căror raport reciproc nu este deloc limpede, iar zeitatea (*Hercules*) dispare din context. La 1967, în studiul despre cohortele urbane, citind „[(centuria)] M(arci) Gemelli(i) Herculi(s)”, Freis interpretează și el pe „Hercules” drept cognomen al comandantului urbanician *Gemellus*⁴; între „centuriones cohortis XIV urbanae incerta origine: M. Gemellius Hercules, 2. Jh.”⁵. Prin astfel de „transplantare” antroponimică (zeul *Hercule* devenind cognomen de pămîntean muritor; în timp ce cognomen *Gemellus* este ajustat ca gentilicium „Gemell(i)us”, spre a se obține schema ideală a celor „tria nomina” romane legale), dedicația lui C. Valerius Meleager rămînea fără divinitate, adică închinată ... nimănui, aproape un fel de „buletin” nominal, carte de vizită a celor doi militari romani. Atare denaturări și confuzii (la Kerényi, Freis) erau posibile nu numai prin neglijența acestora, ci și din cauză că lectura lui Tocilescu este eronată, incompletă; iar aserțiunea sa că începutul rindului VI al epigrafei ar fi fost lăsat „gol din cauza defectului pietrei” nu corespunde realității, căci (dimpotrivă) se remarcă simetria scrierii, a dispunerii textului în rinduri.

Prin reexaminarea mai atentă a micului altar votiv, puțin avariat pe fața scrisă, la colțul stîng de jos, avînd dimensiunile 31 × 15 × 12 cm, litere 23 mm (aflat la bun adăpost în depozitele lapidarului în Muzeul național de antichități, Institutul de arheologie, București; Inv. L. 1 425), se poate restabili textul genuin al ofrandei lui Valerius Meleager, eliminînd erorile de lectură și de interpretare semnalate mai sus (determinate de publicarea deficientă făcută de Tocilescu). Fotograma clară⁶ alăturată desenului piesei epigrafice (care desigur nu era mai puțin limpede în vremea lui Tocilescu, pe la a. 1879) arată adevărata înfățișare a documentului epigrafic, rostul lui real (fig. 1 a — b). De remarcat mai întîi că în rîndul VI literele RCVLI apar plasate simetric în centru, iar pe rama bazei altarului mai există patru litere din formula dedicatorie (necesară, care rar lipsește, apărînd în diverse variante), aici V S L M; din ele numai ultimele două s-au păstrat întregi. Privitor la forma literelor sînt de remarcat: E redat prin două haste verticale II, în VALIIRIVS, MIILAGIIR, MILIIS, GIIMILLI, HIIIRCVLI; iar L în chip de „lambda” grecesc în r. II, III și VII (dar normal ca L roman în r. I, V și VI); textul este deci:

³ *Ibidem*, p. 70, nr. 800 (nomina romana) „M. Gemellius Herculus”. Din numeroasele erori, unele deosebit de grave, grosiere (confuzii, repetări inutile cu risipă de spațiu și hîrtie etc.) în cantități enorme, ale numismatului A. Kerényi în ce privește antroponimia și materialul epigrafic al Daciei romane, cîteva au fost arătate sumar și rectificate în *AISC*, IV, 1944, p. 187—233.

⁴ Helmut Freis, *Die cohortes urbanae (Epigraphische Studien, 2)*, Köln-Graz, 1967, p. 93.

⁵ *Ibidem*, p. 66.

⁶ Informațiile asupra epigrafei (*CIL*, III, 14496,1) și fotograma reprodușă aici sînt obținute prin solicitudinea conducerii Institutului de arheologie (București), la intervenția și prin osteneala tov. Al. Suceveanu, cercetător științific.

C(aius) Valerius / Mel(e)ager / miles c(o)ho(rtis) / XIIII urb(anae) (centuria) M(arci) / Gemelli, He/rculi / [v(otum) s(olvit)] l(ibens) m(erito). T r a - d u c e r e : „Caius Valerius Meleager, ostaş în cohorta a XIV-a urbana, centuria lui Marcus Gemell(i)us, (zeului) Hercules juruinţa a împlinit-o cu bucurie după merit”.

Cazul de mai sus, ca şi multe altele, ilustrează felul cum intervenţiile inoportune cu neglijenţele unor erudiţi moderni aduc în textele antice deformări şi denaturări ce trebuie să fie semnalate şi eliminate prin justele remedii impuse de controlul direct al pieselor moştenite din antichitate; este aceasta o sarcină permanentă a cercetării critice în epigrafie.

ARVLA HERCVLI DICATA (*CIL*, III 14496,1)

RÉSUMÉ

On examine à nouveau le petit autel votif, *CIL*, III 14496,1 («*Daciae incertae*», de Dacie inférieure, ou bien de la Mésie; au Musée national des antiquités, Bucarest), dont la lecture de l'inscription, donnée par Gr. G. Tocilescu en 1879, présente des lacunes; le texte a été utilisé et interprété d'une manière erronée par les épigraphistes (A. Kerényi, H. Freis). A l'aide d'une photographie assez claire (fig. 1 a) on a rétabli ci-dessus la vraie lecture intégrale de la dédicace : *C(aius) Valerius / Mel(e)ager / miles c(o)ho(rtis) / XIIII urb(anae) (centuria) M(arci) / Gemelli, He/rculi / [v(otum) s(olvit)] l(ibens) m(erito)*.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — Autel votif, de Dacie (?), *CIL*, III, 14496,1; — a. photographie, b. dessin.

Fig. 1. — Altar votiv, din Dacia (?), *CIL*, III, 14496,1 ; a, fotografie, b, desen.

